

БУЛИШЕВА Д.В.

к.е.н., м.н.с.

Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: bu.dasha.bu@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

Дослідження присвячено інституційних можливостей розвитку відносин власності на шляху до екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування міських агломерацій. Доведено, що в умовах сучасного еколого-економічного стану земель рекреаційного призначення, існують певні перешкоди на шляху до сталого розвитку відповідних територій. Сформовано та систематизовано суб'єкти та інститути власності на земельні ресурси. Розроблені пропозиції щодо трансформаційних процесів відносин власності на шляху до екологізації рекреаційного землекористування за чотирма напрямками: базисному, нормативно-законодавчому, соціально-інформативному та ринковому.

Ключові слова: екологізація, відносини власності, рекреаційне землекористування, міські агломерації, інституційні можливості

BULYSHEVA D.V.

PhD in economics, junior researcher

Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: bu.dasha.bu@gmail.com

INSTITUTIONAL ASPECTS OF TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONS IN THE RECREATIONAL LAND USE TOWARDS ECOLOGIZATION OF UKRAINE'S URBAN AGGLOMERATIONS

Research is dedicated to institutional capacity development of property relations towards ecologization of economic relations in recreational land use of urban agglomerations. The priority task on the way of ecologization is formation of the perfect institutional basis for recreational land use. Analyzing the current trends in the institutional framework in the system of ecologization of recreational land use, one can conclude that its deeper character, which should be considered from a variety of aspects: natural resource systems, transaction transactions, contractual relations, legislative and regulatory frameworks and governance institutes. The purpose of the study is to substantiate the need and to develop proposals for transformation of the existing institutional basis for recreational land use, based on the formation of the principles of balanced ecological and economic development of these territories. It is proved that in the conditions of the current ecological and economic state of recreational lands, there are certain obstacles on the way to sustainable development of the respective territories. At the present stage of development, sufficiently tense economic relations have been formed and they require reorientation of the institutional basis of the land use process of urban agglomerations, taking into account the socio-ecological and economic aspects of the development of territories. In the article subjects and institutions of ownership of land resources were formed and systematized. Proposals on the transformation processes of property relations on the way to ecologization of recreational land use were made in four directions: basic, normative-legislative, social-informative and market-oriented. So, perfect institutional environment for recreational land use should be a mutually coordinated activity of state, business and public institutions regarding transactions and other types of land relations. This is the most important condition for balanced recreational land use.

Keywords: ecologization, property relations, recreational land use, urban agglomerations, institutional capacity

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Забезпечення процесу рекреаційного землекористування в Україні здійснюється через систему інституційно-правового підґрунтя, положення якого закріплені у Конституції, кодексах, законах України та інших нормативно-правових актах, притаманних правовому регулюванню відносин у

сфері земельних відносин, рекреаційної та містобудівної діяльності.

Першочерговим завданням на шляху екологізації є формування досконалої інституційної основи рекреаційного землекористування. Аналізуючи сучасні тенденції інституційного підґрунтя в системі екологізації рекреаційного землекористування, можна зробити висновок про його більш глибокий характер, що повинен розглядатися зі сторони різних аспектів: системи власності на природні ресурси, трансакційних операцій, договірних відносин, законодавчо-правового базису та інститутів управління.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженню номративно-законодавчих та інституційних аспектів розвитку землекористування приділяється увага плеяди вчених - О.С. Дорош, Є.В. Мішеніна [5], І.К.Бистрякова, Б. М. Данилишина [2], В.С.Міщенко, А.М. Третяка, тощо. Питання розвитку інститутів природокористування в своїх працях розглядали такі науковці як Н.М.Андрєєва, В.А. Голян, Г.Колодко [3], Д. Норт[7], С.К. Харічков, М.А. Хвесик та інші представники різних наукових шкіл. Але в умовах сьогодення в науковій літературі поки що не склалося однозначного розуміння векторів трансформації інституційного підґрунтя рекреаційного землекористування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Центральною ланкою інституційних перетворень у сфері природокористування є реформування відносин власності на природні ресурси та комплексний розвиток інститутів управління та стейкхолдерів, адже проблема формування комплексний механізм розвитку рекреаційного землекористування досі залишається не вирішеною в той час коли інституційне підґрунтя та чітке розмежування державної, приватної та комунальної власності є основною прозорості, конкурентності та законності щодо їх використання.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є обґрунтування необхідності та розробка пропозицій щодо трансформації існуючого інституційного підґрунтя рекреаційного землекористування на основі формування засад збалансованого еколого-економічного розвитку відповідних земель.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для розгляду основних проблем формування інституційної моделі рекреаційного землекористування необхідним є уточнення дефініцій базових понять, таких як «інституціоналізація». Лауреат Нобелівської премії Д. Норт розглядає інститути, як структуру, яку люди накладають на свої взаємовідносини, визначаючи у такий спосіб стимули, а також певні обмеження, що окреслюють межі вибору, а останні, у свою чергу, визначають межі функціонування економіки і суспільства протягом певного періоду часу [7]. Польський економіст Г.Колодко під інститутами розуміє «правила гри», установлені законом і організаціями, які забезпечують дотримання цих «правил гри» економічними суб'єктами. Інституціоналізація – процес визначення і закріплення норм, правил, статусів і ролей, приведення їх в систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої суспільної потреби [4]. Отже можна дійти висновку, що тільки за умови сприяння інститутів ефективному функціонуванню та перегрупованню всіх стейкхолдерів в сфері рекреаційного землекористування, можливе забезпечення сталого розвитку відповідних територій.

Мішенін Є.В. [5] зауважує, що еколого-економічний ракурс відносин власності допомагає краще розкривати вплив економічної власності, її нових форм, реальних відносин користування, володіння і розпорядження землею, природними ресурсами, засобами виробництва, предметами і результатами праці на процеси раціонального природокористування. За таких умов система управління втрачає інертність, уникається дублювання функцій та повноважень (як то спостерігається у приміських зонах міських агломерацій), формується якісно нова модель регулювання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Враховуючи, що в останній період дедалі більше розповсюджуються процеси приватизації земель, питання розроблення інструментальної бази приватизації земельних ресурсів особливо актуальні в наш час. Знані українські вчені Б.Данилишин та В.Міщенко у своїх дослідженнях на початку століття визнали, що вирішення проблем власності на природні ресурси (в тому числі земельні), а саме комплексу правовідносин, пов'язаних з реалізацією функції володіння, користування та розпорядження ними між рівнями і різними органами державного управління, а також підприємницькими суб'єктами, є однією з найважливіших передумов управління природокористуванням і підвищення на цій основі економіки держави в цілому [2].

Є.В. Мішенін наголошує, що реформування відносин власності на землю, природні ресурси вимагає створення еколого-економічного механізму трансформації відносин власності. При цьому, різні сторони відносин власності – користування, володіння і розпорядження – вимагають відповідної

екологізації цих складових на різних рівнях системи економічних відносин, і це вимагає розглядати природний ресурс як об'єкт нерухомості [5]. Враховуючи вищезазначене та те, що відносини власності є базисним інститутом ринкової економіки, а в сфері природокористування це взагалі чи не найголовніший фактор, актуальним вважається розглянути окремі аспекти відносин власності на земельні ресурси. Право власності на землю регулюється основними нормативно-правовими актами нашої держави. Так, Конституція України засвідчує, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». Право власності на земельні ресурси реалізується відповідно до Земельного кодексу України. Глава 14 відповідного Закону регламентує відносини у сфері володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

В системі права власності суб'єктами є юридичні та фізичні особи, територіальні громади та держава.

У державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності.

Наочно система власності на земельні ресурси зображена на рисунку 1 [3,7].

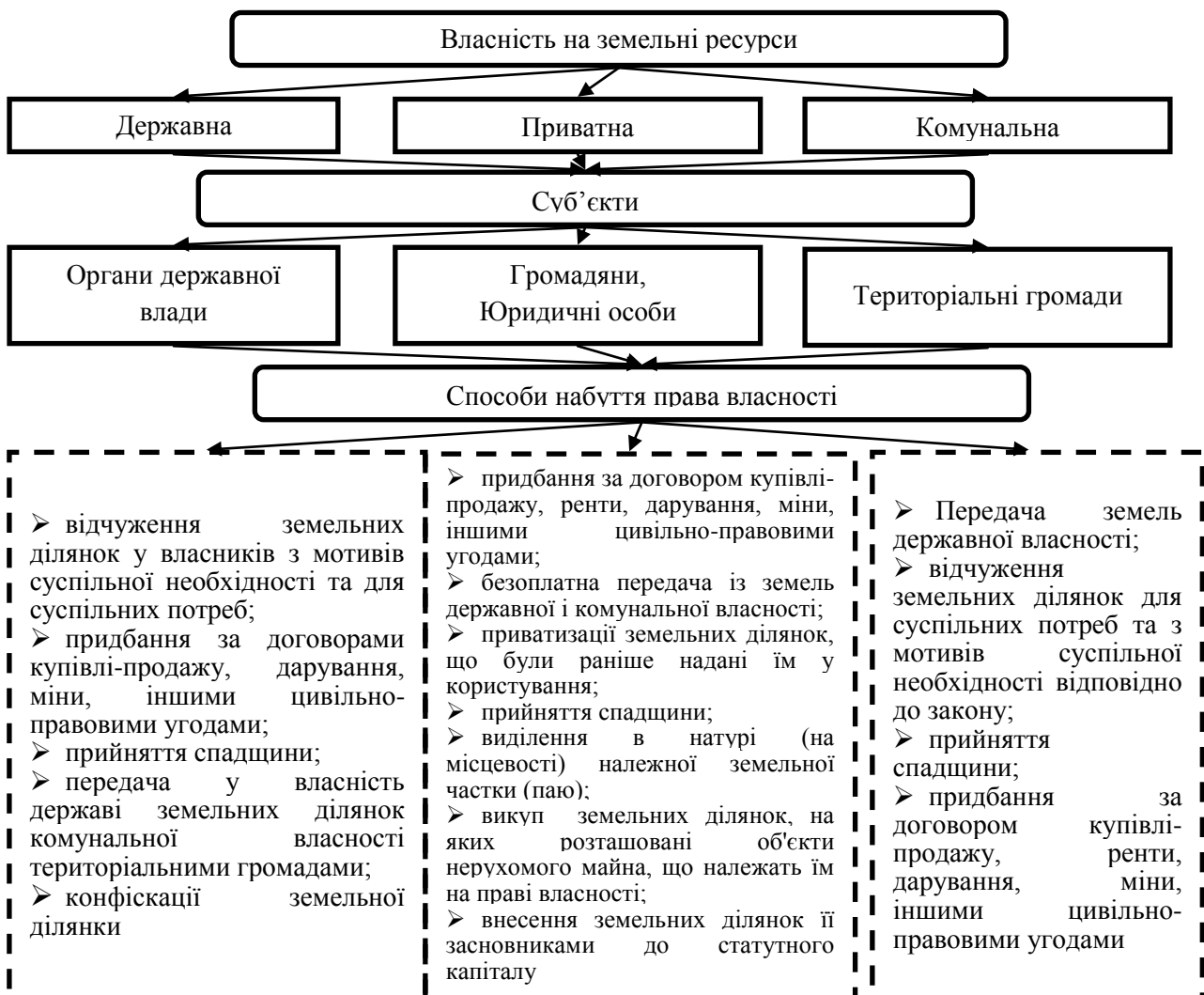

Рис. 1. Система відносин власності на земельні ресурси

Існують певні обмеження щодо передачі земель державної та комунальної власності у приватну, що визначені ст.83, 84 Земельного кодексу України. Щодо рекреаційних територій до таких територій можна віднести: землі комунальної власності загального користування населених пунктів; рекреаційні території на землях водного фонду та лісогосподарського призначення; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, Національної

академії наук України, державних галузевих академії наук; земельні ділянки, які закріплені за державними професійно-технічними навчальними закладами; земельні ділянки, закріплені за вищими навчальними закладами державної форми власності; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Також важливим правом громадян України є те, що вони можуть безоплатно отримати земельну ділянку із земель державної або комунальної власності для індивідуального дачного будівництва (не більше 0,1 га), що фактично передбачає використання земельної ділянки для рекреаційних цілей. Тому за умов вдосконалення інституційного підґрунтя рекреаційного землекористування передбачається, що громадяни України можуть отримати безоплатно у власність земельну ділянку із земель рекреаційного призначення.

Аналізуючи стан земель по відношенню до розподілу за формами власності (табл. 1), варто відзначити, що більшість території Одеської міської агломерації знаходиться у державній та приватній власності.

Таблиця 1

Характеристика земель Одеської міської агломерації за формами власності*

№	Адміністративні одиниці	Загальна площа, га	Землі, які перебувають у власності						
			державній		Приватній		Комунальній		
			Загальна площа, га	Частка до загальної площі	Загальна площа, га	Частка до загальної площі	Кількість	Загальна площа, га	Частка до загальної площі
1	Біляївський район	15265,63	5784,58	37,89	9149,27	59,93	331,79	2,17	
2	Комінтернівський район	13179,83	5240,15	39,76	6612,42	50,17	1327,26	10,07	
3	Овідіопольський район**	15231,63	8773,89	57,60	6140,38	40,31	309,73	2,03	
	Всього земель	43677,09	19798,61		21902,07		1968,78		
Зовнішній пояс									
4	Білгород-Дністровський р-н	12687,98	3829,30	30,18	8796,21	69,33	62,47	0,49	
5	Іванівський район	14454,60	10867,41	75,18	3586,91	24,82	0,28	0,00	
6	Роздільнянський район	11664,32	4990,83	42,79	6610,19	56,67	63,30	0,54	
	Всього земель	38806,90	19687,55		18993,31		126,05		
Населені пункти агломерації									
7	м Білгород-Дністровський***	3174,30	2307,53	72,69	853,29	26,88	3,09	0,10	
8	м Чорноморськ****	2646,40	1925,17	72,75	601,37	22,72	119,48	4,51	
9	м Одеса	16242,00	15006,98	92,40	1235,02	7,60			
10	м Южне	1041,51	946,89	90,91	85,20	8,18	9,43	0,91	
11	смт Теплодар	773,72	591,59	76,46	138,09	17,85	44,04	5,69	
	Одеська область	282258,20	142697,43	50,56	136269,08	48,28	3258,56	1,15	

* розроблено автором на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області

** згідно з державними актами 7,63 га району станом на 01.01.2016 року перебувало у колективній власності

*** згідно з державними актами 10,385 га міста станом на 01.01.2016 року перебувало у колективній власності

**** згідно з державними актами 0,38 га міста станом на 01.01.2016 року перебувало у колективній власності

***** без врахування земель, переданих у тимчасове користування

В районах агломерації відповідний розподіл пропорційний та актуалізований згідно законодавства. Але у комунальній власності знаходиться вкрай малий відсоток території.

Тому враховуючи приморське положення населених пунктів (що повинні бути частково землями водного фонду) виникає незрозумілість щодо відповідного розподілу територій та вкрай великої частки земель державної і комунальної власності в межах населених пунктів.

Відповідна неузгодженість виникає із-за недосконалого інституційного підґрунтя розвитку землекористування населених пунктів та їх приміських зон.

Аналізуючи кількісний склад земель Одеської міської агломерації, переданих у тимчасове користування (табл. 2), у тому числі на умовах оренди, варто зазначити про те, що найбільше відповідних територій у населених пунктах агломерації – а саме у Білгород-Дністровському та Чорноморську. Частка територій, переданих у користування там втричі перевищує відповідний середній показник по Одеській області. Варто зазначити, що всі адміністративно-територіальні одиниці Одеської міської агломерації перевищують відповідний обласний середній показник (окрім Роздільнянського району).

Таблиця 2

Характеристика територій Одеської міської агломерації, що перебувають у тимчасовому користуванні*

№	Адміністративні утворення	Всього земель, га	Земель, переданих у тимчасове користування	Частка в структурі загальної площі	у тому числі по строках користування	
					Довгострокове	Короткострокове
Внутрішній пояс						
1	Біляївський район	15265,63	1099,96	7,21	119,38	980,58
2	Комінтернівський район	13179,83	893,08	6,78	803,31	89,77
3	Овідіопольський район	15231,63	1191,37	7,82	899,34	292,03
Зовнішній пояс						
4	Білгород-Дністровський район	12687,98	681,72	5,37	226,04	455,68
5	Іванівський район	14454,60	671,45	4,65	52,78	618,67
6	Роздільнянський район	11664,32	499,78	4,28	16,09	483,68
Населені пункти агломерації						
7	м Білгород-Дністровський	3174,30	505,90	15,94	417,32	88,58
8	м Чорноморськ	2646,40	416,77	15,75	355,75	61,02
9	м Одеса	16242,00	1008,61	6,21	517,18	491,42
10	м Южне	1041,51	98,66	9,47	76,61	22,05
11	смт Теплодар	773,72	59,12	7,64	45,78	13,35
	Одеська область	282258,2	12732,08	4,51	6055,69	6676,39

*Розроблено автором на підставі даних Головного управління Держгеокадастру у Одеській області

Перебування територій у користуванні унеможлиблює здійснення постійного та якісного контролю за їх цільовим, збалансованим використанням, надходженням коштів від їх використання,

мінімізує можливість здійснення заходів щодо екологізації розвитку територій тощо. Тому актуальним на нашу думку, вбачається зменшення площ орендованих територій та вдосконалення інституційного підґрунтя щодо їх використання [10].

Отже, за умов відсутності нормативно-правового регламентування поняття «міська агломерація» та відповідного розмежування земель, варто наголосити на переліку суперечностей у сфері розпорядження та функціонування відповідних земель.

Рекреаційні функції, частково, здійснюють землі, що мають інше цільове призначення. До таких слід віднести ліси та інші лісовкриті території, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, землі змішаного використання, землі з особливим рослинним покривом, а також території, що вкриті поверхневими водами. Це створює додаткові проблеми для проведення трансакційних операцій.

При дослідженні рекреаційних земельних ресурсів, як складової відповідного типу природокористування, варто відмітити, що важливою ознакою рекреаційного землекористування є його організаційне нормативно-правове регламентування, положення якого закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

В сфері рекреаційного землекористування існують невирішені аспекти нормативно-законодавчого закріплення відмінностей у поняттях «рекреаційна зона» та «землі рекреаційного призначення». Відповідно до ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до рекреаційних зон належать ділянки суші та водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Земельний кодекс України у ст. 50 додав функцію рекреаційних зон, а саме: «для проведення спортивних заходів». Отже, рекреаційні зони - це території, призначені для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

Аналіз законодавчих дефініцій «рекреаційні зони» та «землі рекреаційного призначення» у тому значенні, в якому вони визначаються у ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та у ст. 50 Земельного кодексу України, вказує на те, що поняття «рекреаційні зони» охоплює поняття «землі рекреаційного призначення», враховуючи їх однакове цільове призначення: для відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Отже, у главі 9 Земельного кодексу України закладені основи правового режиму як земель рекреаційного призначення, так і рекреаційних зон.

В цьому сенсі нагальною проблемою постає той факт, що єдиного для території України режиму використання рекреаційних зон не встановлено.

У ст. 413 Господарського кодексу України [1] визначається, що господарська діяльність на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду України, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних територіях здійснюється відповідно до вимог правового режиму цих територій і об'єктів, встановлених законом та іншими законодавчими актами.

Податковий кодекс України визначає: певні особливості оподаткування рекреаційного землекористування; сплати зборів; поняття споруд рекреації тощо. Серед інших нормативно-правових актів, що регулюють процес рекреаційного землекористування варто відзначити Закони України «Про охорону земель», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», «Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року», «Про туризм», «Про основи містобудування», «Про регулювання містобудівної діяльності», державні будівельні норми та санітарні правила тощо.

Перед Україною постає проблема істотної корекції механізму управління та розвитку відповідних територій із врахуванням соціо-еколого-економічних аспектів розвитку. Прискорити процес інституціональних змін може розвинений ринок інновацій, тому інституціональні перетворення мають зосередитись на:

1) Базисній складовій, а саме:

➤ формуванні інноваційних структур, які забезпечать можливість розвитку для рекреаційних проектів на засадах державно-приватного партнерства, а саме створенні мережі недержавних національних та міжнародних інституцій рекреаційного землекористування (мережі Агентств рекреаційного розвитку, громадських організацій)

➤ створенні окремої структурної одиниці в обласних Департаментах екології та природних ресурсів

➤ централізації інститутів інформаційно-статистичної системи рекреаційного землекористування

2) Нормативно-законодавчій сфері, а саме:

➤ вдосконаленні нормативно-правового підґрунтя у сфері регламентування використання та розвитку рекреаційних земель (прийняття закону «Про землі рекреаційного призначення» з врахуванням інституційних змін, прийняття Містобудівного кодексу України із зазначенням чітких нормативів щодо використання рекреаційних земель тощо);

➤ Внесенні змін до існуючих нормативно-правових актів у сфері виокремлення рекреаційних земель та режиму їх використання;

➤ Формуванні нормативно-законодавчого базису для забезпечення реалізації «ланки» екологізації економічних відносин рекреаційного землекористування: зонування рекреаційних територій – прогнозування просторового розвитку – стратегування землекористування – впровадження інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства;

3) Ринковій складовій, а саме:

➤ Залучення кредитних установ, консалтингових організацій, екологічних фондів до реалізації механізму земельного стратегування рекреаційних територій;

➤ Впровадження екологічних послуг (екологічна сертифікація, екологічна експертиза, екологічний аудит, екологічний маркетинг, екологічне нормування) в сферу рекреаційного землекористування;

4) Соціально-інформаційному напрямку, а саме:

➤ модернізації інформаційного підґрунтя оцінки кількісного та якісного стану рекреаційного землекористування та створення банку даних відповідних територій;

➤ вільний доступ громадськості до ГІС та іншої публічної інформації щодо стану та розташування рекреаційних територій

➤ забезпеченні зацікавленості в фінансуванні рекреаційних проектів основних стейкхолдерів, постійному інформаційному забезпеченні потенційних інвесторів;

➤ громадські слухання щодо стратегій рекреаційного землекористування на засадах екологоорієнтованого розвитку;

➤ створення інформаційного банку даних з правового, соціального, екологічного та економічного стану рекреаційних територій;

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження дають підстави констатувати, що на сучасному етапі розвитку сформувались достатньо напружені економічні відносини і вони потребують переорієнтації інституційного підґрунтя процесу землекористування міських агломерацій та врахування соціо-еколого-економічних аспектів розвитку територій.

Адже досконале інституціональне середовище рекреаційного землекористування повинно являти собою взаємоузгоджену діяльність державних, бізнес і громадських інститутів з приводу трансакційних операцій та інших видів земельних відносин. Це є найголовнішою умовою збалансованого рекреаційного землекористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - ст.144.

2. Данилишин Б. Реформування відносин власності на природні ресурси / Б.Данилишин, В.Міщенко// Економіка України. – 2003. – №9. – С.34–42.

3. Колодко Г. Институты, политика и экономический рост/ Г.Колодко. – Вопросы экономики. – 2004. – №7. – С.35–50.

4. Конституция Украины: Принята на пятой сессии Верховной Рады Украины 28 июля 1996 г. // Голос Украины.-1996-№138 с (27 июля).-с.5-11

5. Мішенін Є. В. Розвиток відносин власності у форматі забезпечення збалансованого функціонування цілісного земельно–майнового комплексу / Є. В. Мішенін, І. Є. Ярова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2014. –№8 (61). – С. 14–20.

6. Наукові засади сталого розвитку землекористування: принципи, індикатори, показники / [Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В., Тихоненко О. В., Федоренко В. П.] // Землевпорядкування. – 2002. – №2. – С. 13-21.

7. Норт Д. Институциональные измерения: рамки анализа/ Д.Норт – Вопросы экономики. –

1997. – №3. – С.6–17.

8. Нудельман, М. С. Социально–экономические проблемы рекреационного природопользования / М. С. Нудельман. – Киев : Наукова думка, 1987. – 132 с.

9. Рябчиков А.К. Экономика природокористування / А.К.Рябчиков. – М.: "Еліт – 2000», 2002. – 192 с.

10.Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму/ І.В. Смаль.– Ніжин: Вид–во НДПУ, 2004. – 264 с.

REFERENCES

1. Gospodarskiy kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 16 sichnya 2003 roku № 436-IV/ Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini [Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine on January 16, 2003 № 436-IV / 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - st.144].(2003, 16 January). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini – Data of Supreme Council of Ukraine, 144* [in Ukrainian]

2. Danilishin, B. & Mishchenko V. (2003) Reformuvannya vidnosin vlasnosti na prirodni resursi [Reforming property relations in natural resources] *Ekonomika Ukrayini – Economics of Ukraine*, Vol.9., 34–42. [in Ukrainian]

3. Kolodko, G. (2004) Instituty, politika i ekonomicheskyy rost [Institutes, policy and economic growth]. *Voprosy ekonomiki – Questions of economy*, Vol. №7, 35–50 [in Ukrainian]

4. Konstitutsiia Ukrainy: priniata na piatoi siessii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 iiulia 1996 (1996) [Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on July 28, 1996]. No.138, 5-11 [in Ukrainian]

5. Mishenin, E. V. & Yarova, I. E. (2014) Rozvitok vidnosin vlasnosti u formati zabezpechennya zbalansovanogo funktsionuvannya tsilisnogo zemelno–maynovogo kompleksu [Development of property relations in the format of ensuring the balanced functioning of the integral land-property complex]. *Visnik Sumskogo natsionalnogo agrarnogo universitetu. Seriya «Ekonomika ta menedzhment» – Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series "Economics and Management"*, Vol. №8 (61), 14–20 [in Ukrainian].

6. Tykhonov A.H., Hrebenuk N.V., Tykhonenko O.V. & Fedorenko V.P. (2002) Naukovi zasady staloho rozvytku zemlekorystuvannya: pryntsypy, indykatory, pokaznyky [Scientific principles of sustainable land use: principles, indicators, indicators], 2, 13-21 [in Ukrainian].

7. Nort, D. (1997) Institutstionalnye izmereniya: ramki analiza [Institutional Dimensions: Framework for Analysis], *Voprosy ekonomiki – Questions of economy*, Vol №3, 6–17 [in Ukrainian].

8. Nudel'man, M. S. (1987) Sotsyal'no–ekonomycheskiye problemi rekreatsyonnoho pryrodopol'zovanyya [Socio-economic problems of recreational nature management]. Kyev: Naukova dumka [in Russian].

9. Ryabchykov, A.K. (2002) Ekonomika pryrodokorystuvannya [Economy of nature usage]. М.: "Elit – 2000» [in Ukrainian].

10.Smal', I.V. (2004) Osnovy heohrafiyi rekreatsiyi i turyzmu [Basics of geography and tourism]. Nizhyn: Vyd–vo NDPU [in Ukrainian]